

L. GROENMAN

Nogmaals Individualisering

Het is goed dat er binnen een democratische partij als D'66 gelegenheid bestaat om met elkaar over fundamentele zaken te discussiëren. Individualisering is zo'n fundamentele zaak.

Peter van der Hoek reageerde in *Idee'66* van juni 1985 op mijn artikelje over individualisering als speerpunt in een vorige *Idee*. Harde kritiek is natuurlijk nooit weg, maar moet wel met zuivere argumenten gepaard gaan. Van der Hoek toont met veel vertoon van cijfers aan dat individualisering niet kan, van een soort emancipatiefetisjisme getuigt en eigenlijk heel gevaarlijk is.

Het concept-beleidsprogramma, waarin passages zijn opgenomen over individualisering, deugt volgens Van der Hoek niet, en degenen die bij de opstelling daarvan betrokken zijn geweest waarschijnlijk ook niet, getuige zijn verhaal. Ik wil er op deze plaats op wijzen dat een concept-beleidsprogramma volgens democratische procedures tot een definitief beleidsprogramma wordt en dat dus datgene wat daarin over individualisering staat, inmiddels gedragen wordt door de meerderheid van de partij. Als er al oogkleppen bestaan, dan worden die dus door de meerderheid van de partij gedragen.

Vooroordelen

Ook uit het artikel van Van der Hoek blijkt weer eens hoe zeer het

begrip individualisering ten prooi is gevallen aan vooroordelen.

Vooroordeel 1: individualisering zou een uitvinding zijn van 'de' vrouwenbeweging. Zeker, het streven naar economische onafhankelijkheid van vrouwen is uit de organisaties van vrouwen het eerst naar voren gekomen en dat is ook logisch aangezien een door mannen en een mannelijke machtsstructuur bepaalde maatschappij, zo op het eerste gezicht en zeker op de korte termijn geen echt belang heeft bij dat streven. Overigens is dat streven wel overgenomen door officiële beleidsmakers en niet meer weg te denken uit het overheidsbeleid. Om werkelijke economische onafhankelijkheid van vrouwen te realiseren, moet echter nog een lange weg gegaan worden, een weg gemarkeerd door doelstellingen als scholing voor vrouwen, herverdeling van werk op grote schaal door middel van arbeidsduurverkorting en deeltijdwerk, kinderopvang en ouderschapsverlof.

Vooroordeel 2: individualisering leidt tot een egoïstische samenleving, en zet elke solidariteit tussen burgers onderling overboord.

Niemand zal mij ooit horen beweren dat solidariteit geen groot goed is. Maar vragen als wie er eigenlijk solidair is met wie moeten wel geregeld aan de orde komen. Thans wordt in de sociale zekerheids- en belastingwetgeving nogal wat solidariteit gevraagd van alleenstaanden met gezinnen en van tweeverdieners met alleenverdieners. De grenzen en de richting van die so-

lidariteit ter discussie stellen, is echter iets geheel anders dan de solidariteit als zodanig terzijde schuiven.

Cijfers

Van der Hoek stelt zich de vraag wat individualisering betekent, zonder zelf aan te geven wat hij onder individualisering wenst te verstaan. Wel gaat hij uitvoerig in op de statistieken die, zo ontleent hij aan mijn verhaal, zouden aantonen dat zestig procent van de bevolking niet meer in gezinsverband woont. Hij ontkracht dan vervolgens de officiële cijfers van het CBS. Statistieken kun je kennelijk naar believen interpreteren. Als het CBS uitgaat van huishoudtypen, en constateert dat 21% van het totaal aantal huishoudens uit eenpersoonshuishoudens bestaat, dan kun je daarnaast personen vergelijken om daarmee het percentage alleenstaanden te halveren, maar je vergelijkt dan appels met peren. Bovendien ga je voorbij aan de kern van de zaak: een ongelijke behandeling van de verschillende leefvormen.

In *Sociaal-demografische cijfers* (CBS, 1984), gebaseerd op het Woningbehoefteonderzoek 1981, valt te lezen dat het percentage eenpersoonshuishoudens bijna 22,1% bedraagt en dat van eenoudergezinnen 6%. Ruim 1,1 miljoen alleenstaanden en 300 000 eenoudergezinnen zijn toch geen te verwaarlozen aantallen.

Natuurlijk, er zijn méér mensen die samenleven en de mens is een so-

ciaal wezen, daarin kom ik Van der Hoek graag tegemoet, hoewel dat niet per se in de vorming van een gezamenlijke huishouding tot uitdrukking hoeft te komen.

Je kunt met cijfers blijven stoeien, maar onmisbaar is dat sprake is van een toenemende pluriformiteit aan leefvormen. Partijgenote Iteke Weeda heeft in *De nadagen van de verzorgingsstaat* aangetoond dat het daarbij niet alleen gaat om pluriformiteit tussen verschillende bevolkingscategorieën, maar ook dat veel mensen in hun leven met verschillende leefvormen te maken hebben.

De categorieën eenpersoonshuishoudens en meerpersoonshuishoudens zijn, met andere woorden, geen statische categorieën, maar bestaan voor een groot deel uit steeds andere personen.

Het is een partij als d'66 eigen om met deze evidente maatschappelijke ontwikkelingen rekening te houden, en daarom verzet aan te tekenen als een regering blijft varen op het kompas van het traditionele gezin: een kostwinner buitenshuis, een kostbereider binnenshuis en twee standaardkinderen. Juist die categorie is sterk aan het afnemen. Enige jaren geleden kwam in de huishoudens met partners tot 35 jaar gemiddeld 1,7 inkomen binnen. Daarboven liep het snel af, waarmee zij aangetoond dat, hoewel nog niet algemeen en volledig voltrokken, toch wel degelijk van een omwenteling sprake is. Overigens komt in de verhouding tussen eenpersoons- en meerpersoonshuishoudens, waaraan hierboven steeds werd gerefereerd, die toenemende

pluriformiteit tussen meerpersoonshuishoudens niet tot uitdrukking. Duidelijk is dat ook degenen, die binnen één huishouding samenleven, al lang niet meer over een kam geschoren kunnen worden.

Toch is het regeringsbeleid nog altijd op de hier boven genoemde kostwinner met zijn standaardgezin gebaseerd, (hoewel steeds minder mensen (permanent) binnen dit patroon vallen.

Individualisering en sociale zekerheid

Wat betekent individualisering dan, en wat lost het op?

Van der Hoek stelt (na zijn becijfering van het aantal alleenstaanden, waarbij hij en passant ook nog even de vrouwen boven de 65 jaar verdonkeremaant, voorzover ze alleen maar alleenstaand zijn omdat ze hun partner hebben overleefd, hetgeen volgens hem moeilijk als individualisering kan worden uitgelegd), dat men individualisering tenslotte ook anders zou kunnen opvatten, bijvoorbeeld als het aanspreken van mensen als individu. Als Van der Hoek die – overigens te magere – definitie centraal zou hebben gesteld, zou zijn verhaal heel anders, en in ieder geval minder tendentius zijn geweest.

Voor mij betekent individualisering in algemene zin de bewustwording van de betekenis van de eigen persoonlijkheid, gepaard gaande met een sterke bewustwording van normen, waarden en structuren. Waarom individualisering in die zin als speerpunt bij d'66 past, heb ik onlangs gepoogd aan te geven in *NRC-Handelsblad*. Toegespist op de

sociale en fiscale wetgeving betekent individualisering dat ieder individu zelfstandig rechten en plichten heeft, waarbij uitsluitend kenmerken van het betreffende individu bepalend zijn voor die rechten en plichten. Kenmerken die verband houden met aan- of afwezigheid van relaties met anderen spelen in die optiek geen rol, noch voor af te dragen heffingen, noch voor te ontvangen uitkeringen.

Als het recht op arbeid en inkomen met de daaraan verbonden verplichtingen werkelijk geïndividualiseerd zijn, dat wil zeggen over individuen verdeeld, en als elk individu zo veel mogelijk door middel van arbeid in eigen onderhoud kan voorzien, kan gesproken worden van economische zelfstandigheid. Zoals gezegd is dat nog lang niet gerealiseerd.

Betekent individualisering in de sociale zekerheid nu dat het draagkrachtprincipe wordt losgelaten? Voor uitkeringen op grond van de werknemersverzekeringen, gekoppeld aan een arbeidsverleden, komt de draagkracht maar in beperkte mate tot uitdrukking. Aan de premiekant wordt meer betaald naarmate het verdiende inkomen hoger is, zij het met een maximum. Aan de uitkeringskant bestaan individuele rechten en een hogere uitkering naarmate het individu meer verdiende, dus meer premie betaalde.

Bij de herziening van het stelsel van sociale zekerheid zal ook de leeftijd van de werknemer een rol gaan spelen, ter bepaling van de hoogte en de duur van de uitkering. Het arbeidsverleden in aanmerking te

nemen is juister, maar schijnt vooralsnog tot technische problemen te leiden.

Op het gebied van de werknemersverzekeringen kan dus van individualisering gesproken worden, behalve als het gaat om de zgn. minimumdagloonbepalingen, die uitsluitend voor alleenverdieners gelden en daarmee het behoefte-element – naar de behoefte van de leefvormen – binnen de werknemersverzekeringen brengen. Zou een werkloze of arbeidsongeschikte dus met zijn uitkeringspercentage onder het sociaal minimum geraken (en bij de bepaling daarvan speelt de leefvorm een rol), dan wordt dit door de minimumdagloonbepaling voorkomen, voor zover het alleenverdieners betreft. Equivalentieprincipe (evenwicht tussen premie en uitkering) en het behoeftecriterium spelen hier dus door elkaar.

Bij de volksverzekeringen geldt het draagkrachtprincipe aan de premiekant heel duidelijk. Inkomensafhankelijke premies (met een maximum) en inkomensonafhankelijke uitkeringen, gebaseerd op (veronderstelde) behoefte.

Van der Hoek voert hier gepassioneerde minderheden, afkomstig uit emancipatiekringen, ten tonele, die het behoefte-element in de volksverzekeringen zouden willen afschaffen. Volgens Van der Hoek willen zij dat doen door alle uitkeringen op grond van de volksverzekeringen op het niveau van de huidige uitkering van een alleenstaande te brengen. Zou dit zo zijn, dan had hij gelijk als hij stelt dat dit tot de paradoxale situatie leidt

dat huishoudens met twee partners dan een aanmerkelijk voordeel zouden hebben (namelijk twee keer 1030 gulden netto per maand, tegen nu 1470 samen). Er zou een aanzienlijk welvaartsverschil ontstaan.

Daarom is individualisering in de volksverzekeringen, dus op sociaal minimumniveau in de AOW en de AAW op dit moment niet mogelijk. Niet alleen om financiële redenen niet, maar vooral niet omdat zo'n situatie niet zou aansluiten op de feitelijke verdeling van werk en inkomen over individuen en huishoudens op dit moment.

Hetzelfde verhaal geldt eigenlijk voor de Algemene Bijstandswet. Zou deze strikt worden geïndividualiseerd, dan zou van vandaag op morgen het aantal bijstandsuitkeringen meer dan verdubbelen. De plichten die tegenover de rechten van een individuele uitkering staan, zouden in het geheel niet geëffectueerd kunnen worden: beschikbaarheid voor de arbeidsmarkt, om in aanmerking te komen voor een uitkering, is immers in tijden van grote werkloosheid makkelijk voor te wenden, als men weet dat er toch geen werk beschikbaar is.

Als echter door middel van voortgaande arbeidsduurverkorting, algemeen of op individuele basis (door middel van deeltijdwerk) wel werk beschikbaar komt, wordt die beschikbaarheidseis mettertijd ook reëler. Overigens is die eis niet meer dan een logisch voortvloeisel uit het reeds jaren gevoerde emancipatiebeleid, dat de scholingskansen en arbeidsmarktparticipatie van vrou-

wen bevordert. Als meisjes gestimuleerd worden hun opleiding en vakkenpakketkeuze af te stemmen op latere beroepsmogelijkheden, als daarnaast kinderopvangvoorzieningen en ouderschapsverlof van de grond komen, dan is het niet meer vanzelfsprekend dat vrouwen bij het aangaan van een huwelijk of het krijgen van kinderen een eenmaal verworven baan opgeven, zo min als het dan vanzelfsprekend is dat allerlei faciliteiten worden geboden als dat toch gebeurt. Mocht werkloosheid optreden, dan is uiteraard allereerst een individuele werkloosheidsuitkering aan de orde, maar ook daarna een zo lang mogelijk individueel uitkeringsrecht op sociaal minimumniveau, inclusief de beschikbaarheidseis, maar los van inkomsten van de eventuele partner. Hoe lang dat recht kan voortduren, is natuurlijk afhankelijk van de financiële mogelijkheden, die mede worden bepaald door de omvang van de werkloosheid en de totstandkoming van herverdeling van werk.

Maatschappelijke ontwikkelingen, die in de afgelopen 15 jaar haast autonoom en in weerwil van de groeiende werkloosheid, hebben plaatsgevonden, leiden, zeker als zij worden gesteund door een consequent emancipatiebeleid, tot een toenemend aantal tweeverdieners. D'66 wil die ontwikkeling ondersteunen door een krachtig pleidooi voor verdergaande herverdeling van werk. Op den duur leidt dat vanzelf tot een andere inkomensverdeling, in die zin dat meer personen een inkomen uit arbeid ver-

werven, waarbij dat inkomen relatief lager zal zijn en ook op minimumniveau steeds minder zal voldoen aan de gezinsbehoefte-norm. Daarbij hoeft het traditionele kostwinners en gezinnen niet onmogelijk gemaakt te worden en kunnen aanvullingen op zijn plaats zijn, zolang deze maar een correctie blijven op een individuele verdeling van werk, inkomen en sociale zekerheid, dus op de individuele norm, en niet zelf het bindend uitgangspunt voor de wetgeving vormen.

Betekent dit nu, zoals Van der Hoek concludeert, dat d'66 of dat Groenman een herverdeling van inkomen bepleit van alleenstaanden naar gezinnen, of meer algemeen, van eenpersoonshuishoudens naar meerpersoonshuishoudens?

Geenszins. De bijstand wordt – in zijn eigenlijke functie van sluitstuk van de sociale zekerheid – niet geïndividualiseerd. Wel wordt beoogd om de equivalentie in de werkne-

mersverzekeringen in die zin te versterken, dat gedurende langere tijd een individuele uitkering wordt genomen. Minder snel in de bijstand/rww, langer een loondervingsuitkering, die door premies wordt opgebracht. Tegenover die premie staat rechtstreeks een uitkeringsrecht.

Het kan heel wel zijn, dat alleenstaanden daarvan voordeel onder vinden. Wordt immers nu niet juist van hen te pas en te onpas een grotere draagkracht en een geringere behoefte verondersteld? Te pas, als een alleenverdiener met de zorg voor vrouw en kinderen enerzijds, en een alleenwonende anderzijds, beiden met eenzelfde inkomen, naast elkaar worden gezet. Te onpas, als zelfs bij inkomens, die op minimumniveau voor alleenstaanden honderden guldens lager zijn dan voor huishoudens, nog altijd een grotere draagkracht wordt verondersteld en dus extra moet worden betaald voor bijvoorbeeld gezinsverzorging en tegelijk minder

huursubsidie wordt ontvangen.

Te onpas ook, waar equivalentie het dragend beginsel van de werknemersverzekeringen behoort te zijn en daarin de laatste jaren behoeft-elementen zijn geslopen die per saldo gepaard gaan met overheveling van premies naar alleenverdieners. Te onpas tenslotte, waar een apert verschil bestaat tussen de rechten van verschillende leefvormen bij een gelijke premie. Te denken valt aan het verplicht ziektenfonds.

Natuurlijk weet ik heel goed dat ook individualisering op vele manieren ingevuld kan worden. Zowel ten nadele als ten voordele van alleenstaanden, bijvoorbeeld. Van der Hoek kan toch niet echt hebben gemeend dat het beleidsprogramma van d'66 beoogt grote inkomensoverhevelingen ten gunste van meerpersoonshuishoudens te bewerkstelligen? In ieder geval moge duidelijk zijn dat eerder het tegendeel waar is.